

Маркіян-Любарт Кирчів

●

**«МИСТЕЦТВО ДОБРОЇ СМЕРТІ»
ЯК ФАКТОР ПРОСТОРОВО-АДМІНІСТРАТИВНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
У МІСТАХ НА МАГДЕБУРЗЬКОМУ ПРАВІ:
приклад Львова (XV–XVI ст.)¹**

●

**«THE ART OF A GOOD DEATH» AS A FACTOR OF SPATIAL-ADMINISTRATIVE TRANSFORMATIONS
IN THE CITIES UNDER THE MAGDEBURG LAW:
LVIV CASE (15th–16th c.)**

DOI: 10.58407/litopis.250203

© М.-Л. Кирчів, 2025. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9329-845X>

Концепція «мистецтва доброї смерті» (*ars bene moriendi*), спричинена нищівною пандемією чуми, починаючи з XV ст., мотивувала жителів Європи більш масово укладати тестаменти для того, аби правильно завершити свої земні справи. Заповідачі-міщани, зокрема, заповідали нерухому власність у межах міста церквам, шпиталям та монастирям. **Мета дослідження** – продемонструвати, як цей європейський феномен вплинув на адміністративну організацію у Львові, адже в цей час церковні інституції розпоряджалися все більшою кількістю територій на передмістях саме через донації. Цей процес відбувався паралельно з примноженням нерухомості окремими представниками патриціату та продовжився також і в XVI ст. Було застосовано **методи** історичної топографії та картографії для локалізації наділів на львівських передмістях, що були передані за заповіданнями церковним інституціям. **Новизна** формується із міждисциплінарного перетину соціокультурних та топографічних студій, що дозволяють краще розуміти процеси трансформації простору. **Висновки.** Через поширення ідеї *ars bene moriendi* у Львові в XV–XVI ст. церковні інституції почали отримувати через заповідання великі наділи на території передмістя, котрі були виміряні та поділені відповідно до одиниці площі «лан» ще із середини XIV ст. Відтак, це стало ще одним фактором відходу від просторово-адміністративної системи, закладеної маґдебурзьким правом.

Ключові слова: мистецтво доброї смерті, маґдебурзьке право, Львів, передмістя, міський простір, церковна власність, лан.

●

The concept of «art of a good death» (*ars bene moriendi*), caused by the devastating plague pandemic starting in the 15th c., motivated inhabitants of Europe to sign wills more en masse to complete their earthly affairs correctly. The burgher testators, particularly, bequeathed immovable property within the city limits to churches, hospitals, and monasteries. **The purpose of the study** is to demonstrate how this European phenomenon affected the administrative organization in Lviv because, at that time, church institutions were managing an increasing number of suburban territories precisely through donations. This process took place in parallel with the increase of real estate by individual representatives of the patriciate and continued in the 16th c. Historical topography and cartography **methods** were used to locate allotments in the Lviv suburbs that were bequeathed to church institutions. **The scientific novelty** is formed from the interdisciplinary intersection of sociocultural and topographical studies, which allows a better understanding of the processes of space transformation. **Conclusions.** Due to the spread of the idea of *ars bene moriendi* in Lviv in the 15th–16th c. church institutions began to receive large allotments on the territory of the suburbs through bequests, which were measured and divided according to the unit of area «lan» from the middle of the 14th c. Therefore, this became another departure factor from the spatial-administrative system established by the Magdeburg law.

Key words: art of a good death, Magdeburg law, Lviv, suburbs, urban space, church property, Lan.

---

¹ Доповідь була виголошена на X Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми сучасної української медієвістики», що відбулася 15 червня 2024 р. в Інституті історії та соціогуманітарних дисциплін ім. О. Лазаревського на базі Науково-дослідного центру вивчення історії релігії та Церкви імені архієпископа Лазаря Барановича та кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин (Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка) спільно з Інститутом історії України НАН України.

Протягом останнього десятиліття спостерігаємо поживлення у студіях, присвячених простору ранньомодерного Львова, його топоніміці та нерухоomości². Змістовність збережених документів XVI–XVII ст. дозволяє пролити світло на еволюцію адміністративної організації міста, зокрема й на один із найвагоміших факторів її формування – самоврядне маґдебурзьке право. У період Пізнього Середньовіччя різні варіанти т. зв. німецького права були адаптовані в містах Східно-Центральної Європи. Це було частиною процесу, що в історіографії отримав назву «східна німецька колонізація» (*Ostsiedlung*)³.

Маґдебурзьке право було дароване Львову в сер. XIV ст., регулювало ієрархічні, судові та економічні процеси в місті, зокрема й заклало поділ землі під львівською юрисдикцією на наділи для збору чиншів. Для вимірювання територій застосовували одиницю площі *лан* (пол. *łan*) франконського зразка⁴, чію площу дослідники визначають як орієнтовно 25 га, що еквівалентно розміру заповідника Софія Київська чи Ватиканських садів. Однак картографічні реконструкції в польській Сілезії підтверджують, що в початковому вимірюванні якості ґрунту відіграла більшу роль, ніж певний стандарт розміру. Відтак, менші плідні землі формували більші наділи⁵. Одиниця відповідала німецькій *гуфі* (нім. *hufe*) та походила від *лену* (нім. *lehen*), також відомого як *феод* (англ. *feud, fief*) у Західній Європі. Таке запозичення відбулося приблизно в XII–XIII ст. завдяки німецьким колоністам⁶.

У результаті двох правових локацій⁷ таких *ланів*, Львову було виділено 100⁸. Із контексту локаційних привілеїв зрозуміла лише приблизна логіка поділу передмістя, себто територій навколо міста в мурах (середмістя). Лани повинні були бути прямокутної форми та тягнутися кожен від середміських фортифікацій аж до кінця міської юрисдикції, себто розташовуючись радіально⁹. Наразі недостатньо джерельної інформації для реконструкції початкової просторово-адміністративної організації міста чи процесу такого поділу.

Дещо більше інформації можемо відшукати про розвиток львівського адміністративного устрою в XV–XVII ст., зокрема завдяки плідній роботі міського писаря, а згодом райці, Станіслава Ансеріна¹⁰. Так, списки його «Головного інвентаря ста ланів...» 1608 р.¹¹ описують території передмістя Львова, усе ще поділеного на *лани*. Найдокладніше описано найбільшу із цих територій – Галицьке передмістя (від 43 до 45 *ланів*)¹². Однак на час укладання документа більшість *ланів* не зберегли оригінальний розмір, вони були об'єднані чи розділені через продаж, спадковий поділ та донації. Про це в інвентарі свідчать історичні описи з посиланнями на міські акти, що сягають кін. XV ст.

Дослідники Східно-Центральної Європи сходилися на думці, що *лан* починає виходити з ужитку в XVI ст. як маловикористовувана вимірювальна одиниця та вже недієвий спосіб організації господарства (про це писали Ф. Енгель¹³, Ф. Пекосінський¹⁴ та М. Грушевський)¹⁵. І справді, через операції купівлі-продажу тощо первинне вимірювання території в *ланах* та розбудована довкола нього адміністративно-податкова система відігравали все меншу роль. Таким чином виникли одиниці-покручі, наприклад, *півшоста ланів*

² Долинська М. Рецепція культурного краєвиду Галицького передмістя Львова у фіскальних документах 1607–1608 рр. *Український історичний огляд*. 2023. № 2. С. 121–137; Віра О. Годоніміка Львова: генеза і розвиток в маґдебурзький період: дис. ... доктора філософії 032. Львів: УКУ, 2023. 423 с.

³ Lück H. Aspects of the transfer of the Saxon-Magdeburg Law to Central and Eastern Europe. *Rechtsgeschichte, legal history*. 2014. № 22. Р. 83.

⁴ Також відомий як великим, маґдебурзьким, німецьким. Він є більшим за фламандський, який називають хелменським, голландським та шредським, розмір якого визначають як орієнтовно 16 га. Piekosiński F. O łanach w Polsce wieków średnich. Kraków, 1887. S. 26, 31.

⁵ Muszyfaga A. Ze studiów nad osadnictwem kasztelanii nysko-otmuchowskiej na przełomie XIII i XIV w. *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*. Wrocław, 1968. № 23. S. 181–197.

⁶ Schier B. Ortsnamen als Quellen der historischen Volkskunde in Böhmen. *Bohemia; München*. 1977. № 18. S. 317–319.

⁷ Правова локація – правова складова утворення міста, що затверджувалася привілеєм.

⁸ Долинська М. До питання про площу Львова XIV–XVIII ст. *Львів: місто, суспільство, культура*. Львів, 2007. № 6. С. 46–57.

⁹ Долинська М. Львів: простір на тлі мешканців XIII–XIX ст. Львів: Вид-во Українського католицького університету, 2014. С. 52.

¹⁰ Петришак Б. Час реформ: реорганізація устрою міської канцелярії Львова останньої третини XVI ст. *Архіви України*. 2017. № 1. С. 209–212.

¹¹ Центральный державный исторический архив України, м. Львів. Ф. 52. О. 1. Спр. 108. Арк. 10–18; Спр. 395. Арк. 1–9.

¹² Долинська М. Формування і розвиток території Львова: зміни адміністративно-територіального поділу міста в XIII–XXI ст. *Вісник Львівського університету*. Серія історична. 2016. С. 24.

¹³ Engel F. Mittelalterliche Hufenmaße als siedlungsgeschichtliche Quellen. *Abhandlungen der Braunschweigischen Wissenschaftlichen Gesellschaft*. 1954. № 6. S. 285.

¹⁴ Piekosiński F. O łanach w Polsce wieków średnich. Kraków, 1887. P. 32–33.

¹⁵ Грушевський М. Історія України-Руси. Львів, 1905. Т. 5. С. 186–187.

(*Pulszosta Lanów*), себто 5,5 лану¹⁶. Можна припустити, що фактором впливу стала розбудова менших за розміром видів прибуткової нерухомості: фільварків, цехів, млинів тощо.

Хоча власниками більшої частини ланів Галицького передмістя станом на 1607 р. виступають львівські патріції, еклезійні інституції (католицька капітула, церкви, монастирі та шпиталі) мали у своєму розпорядженні також значну частку. Їхня нерухомість представлена ланами, млинами, фільварками, садами тощо. У більшості випадків отримання нерухомості в цих інституцій відбувалося через заповіти міщан.

Такі донації нерухомості є очевидним прикладом впливу європейського «мистецтва доброї смерті» (лат. *ars bene moriendi*), християнського вчення про правильне завершення земних справ, що виникло в першій пол. XV ст. Ідея була гуманістичною відповіддю на виснаження після нищівної епідемії Чорної смерті та спершу слугувала для кліри, а вже згодом поширилась у світському житті через книги. Хоча «мистецтво доброї смерті» першопочатково стосувалося морального виміру (усвідомлення смерті як невідворотного процесу), однак зрештою воно посприяло поширенню практики укладання заповітів. Ключовим був вплив на всі, а не лише найзаможніші, верстви населення. Крім того, *ars bene moriendi* заклало практику посмертних пожертв різним церковним інституціям задля вічного спасіння тестатора, заповідали зокрема й нерухому власність¹⁷.

Оскільки інвентар С. Ансеріна зосереджує свою увагу саме на лановому поділі міських територій, для цілісного дослідження заповідання для упокою душі необхідно в подальшому долучити також інші джерела. Проте спостерігаємо вплив «мистецтва доброї смерті» на динаміку просторово-адміністративної організації Львова. Так, наприклад, документ засвідчує донації ланів на користь обох тоді наявних у Львові шпиталів¹⁸. Шпиталь Св. Духа, котрий розташовувався в середмісті, володів сумарно 4 ланами на Галицькому передмісті. Спершу у власність шпиталю потрапили 2,25 лани, передані отцем М. Блаже-йовичем ще в 1471 р. Це найперший випадок такої донації зі зазначених у документі. Згодом володіння було доповнено сусідніми 1,75 лану за заповітом П. Чизенгутля від 1561 р. Згідно зі здійсненою приблизною картографічною реконструкцією,¹⁹ загальна площа становить орієнтовано 78 га, що не відповідає поширеному в літературі розміру 1 франконський лан=25 га.

Шпиталю Св. Станіслава, що розташовувався на Краківському передмісті, належав наділ, також віддалений від самої будівлі: 1,75 (або 1,25²⁰) лану за заповітом М. Малечковського від 1592 р. на Галицькому передмісті. Незалежно від зазначеного розміру, окреслені межі цього наділу займають приблизно 55 га.

Львівські міщани також почали здійснювати донації на користь католицьких орденів, хоч і в дещо менших масштабах. На час інвентаризації С. Ансеріна, домініканці мали найбільше територій у регіоні у власності серед орденів. Причиною цього могло бути й те, що вони були першим серед орденів, що прибули на ці терени (XIII ст.)²¹. Брати-проповідники отримали сад за міською хврткою на 0,5 (0,75²²) лану Жешовського двома донаціями 1600 р. та 1608 р. від Я. Радомського на межі Галицького передмістя. Через неточність формулювань інвентаря постає проблема з обрахунком передміської площі, котрою розпоряджаються ордени. Проте варто розуміти, що масове заповідання на спасіння душі стосувалося територій і поза містом. Так, станом на 1578 р. львівський монастир домініканців володів 6 селами (загалом площею 54 лани) та в селі францисканського ордену займав ще 6 ланів²³.

Орден єзуїтів, котрий прибув до Львова наприкінці XVI ст., на час інвентаризації ще не встиг набути великих статків. Їм було передано фільварок при міській хвртці на 2,5 ланах С. Шольца в 1602 р., а також частину із 0,75 Ольпнерівського лану, котра прилягала до вже отриманого саду в 1605 р.

Європейську практику *ars bene moriendi* почали застосовувати у Львові не пізніше кінця XV ст. Донації, здійснені згідно із цією ідеєю, посприяли не лише земельному збага-

¹⁶ Kyrychiv M.-L. «The main inventory of the one hundred lans...» of Lviv (1608) by Stanislav Anserin: re-publication and translation. *Український історичний огляд*. 2023. № 2. С. 101–120.

¹⁷ Wyszniak J. History of wills, testators and their families in late Medieval Krakow: tools of power. Warsaw: Brill, 2021. P. 2–4.

¹⁸ Третій – шпиталь Св. Лазаря – було засновано лише в 1616 р.

¹⁹ Kyrychiv M.-L. Genesis and functions of the suburbs of Lviv, Krakow, and Wroclaw between the 13th and 15th c. Master thesis. Vienna: Central European university. P. 31.

²⁰ Розміри цього наділу не збігається в двох списках «Головного інвентаря ста ланів...».

²¹ Друзев О. Передумови заснування колегіуму Товариства Ісуса у Львові. *Київська Академія*. 2022. № 18. С. 33–47.

²² Розміри цього наділу також не збігається у двох списках «Головного інвентаря ста ланів...».

²³ Чорний М. Домініканський орден в українських землях у другій чверті XIII ст. *Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету ім. І. Франка*. Львів, 1999. № 2. С. 40–43

ченню еклезіїних інституцій, а й подальшому стиранню *ланової* структури міста. Так, уже станом на 1607 р. міські шпиталі встигли акумулювати великі наділи на Галицькому передмісті, а орденам заповідачі дарували невеликі, навіть не обраховані частини *ланів*, які ці заклади «зшивали» під своєю юрисдикцією. Подальше вивчення testamentів XVII–XVIII ст. дозволить вивести динаміку заповідання нерухомості на користь церковних інституцій та трансформації міського простору відповідно. Також залишається з'ясувати істотність просторових змін у довготривалій перспективі через феномен «мистецтва доброї смерті» в інших містах, зокрема тих, що були засновані на варіаціях т. зв. німецького права.

References

- Chorniy, M. (1999). Dominikanskyi orden v ukrainskykh zemliakh u druhii chverti XIII st. [The dominican order in Ukrainian lands in the second quarter of the 13th c.]. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho derzhavnoho universytetu im. I. Franka – Scientific notebooks of the faculty of history of I. Franko Lviv state university*, 2, P. 40–43.
- Dolynska, M. (2007). Do pytannia pro ploshchu Lvova XIV–XVIII st. [To the question of the square of Lviv 14th–18th c.]. *Lviv: misto, suspilstvo, kultura – Lviv: city, society, culture*, 6, P. 46–57.
- Dolynska, M. (2014). Lviv: prostir na tli meshkantsiv XIII–XIX st. [Lviv: space against the background of the inhabitants of the 13th–19th c.].
- Dolynska, M. (2016). Formuvannia i rozvytok terytorii Lvova: zminy administratyvno-terytorialnoho podilu mista v XIII–XXI st. [Formation and development of the territory of Lviv: changes in the administrative-territorial division of the city in the 13th–21st c.]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna – Bulletin of Lviv university. The historical series*, P. 13–30.
- Dolynska, M. (2023). Retseptsia kulturnoho kraievyydu Halyskoho peredmistia Lvova u fiskalnykh dokumentakh 1607–1608 rr. [Reception of the cultural landscape of the Galician suburb of Lviv in the fiscal documents of 1607–1608]. *Ukrainskyi istorychnyi ohliad – Ukrainian historical review*, 2, P. 121–137.
- Druzdiev, O. (2022). Peredumovy zasnuvannia kolehiumu Tovarystva Isusa u Lvovi [Prerequisites for founding the collegium of the Society of Jesus in Lviv]. *Kyivska Akademiia – Kyiv Academy*, 18, P. 33–47.
- Kyrchiv, M.-L. (2023). «The main inventory of the one hundred lans...» of Lviv (1608) by Stanislav Anserin: re-publication and translation. *Ukrainskyi istorychnyi ohliad – Ukrainian historical review*, 2, P. 101–120.
- Kyrchiv, M.-L. (2023). Genesis and functions of the suburbs of Lviv, Krakow, and Wroclaw between the 13th and 15th c. Vienna, Austria.
- Lück, H. (2014). Aspects of the transfer of the Saxon-Magdeburg law to Central and Eastern Europe. *Rechtsgeschichte, Legal History*, 22, P. 79–89.
- Petrishak, B. (2017). Chas reform: reorhanizatsiia ustroiu miskoi kantseliarii Lvova ostannoii tretyny XVI st. [Time of reforms: reorganization of the organization of the city office of Lviv in the last third of the 16th c.]. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*, 1, P. 208–219.
- Vira, O. (2023). Hodonimika Lvova: heneza i rozvytok v magdeburzkyi period [Hodonyms of Lviv: genesis and development in the Magdeburg period].
- Wysmulek, J. (2021). History of wills, testators and their families in late Medieval Krakow: tools of power. Warsaw, Poland.

Кирчів Маркіян-Любарт – магістр середньовічних студій (Центрально Європейський університет у Відні), аспірант кафедри історії Українського католицького університету (вул. Іл. Свенціцького, 17, м. Львів, 79011, Україна).

Kyrchiv Markiiian-Liubart – master of Medieval studies (Central European university in Vienna), Ph.D. student of the department of history at Ukrainian Catholic university (17 Sventsitsky str., Lviv, 79011, Ukraine).

E-mail: markian444@gmail.com

Дата подання: 12 листопада 2024 р.

Дата затвердження до друку: 13 березня 2025 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Кирчів, М.-Л. «Мистецтво доброї смерті» як фактор просторово-адміністративних трансформацій у містах на магдебурзькому праві: приклад Львова (XV–XVI ст.). *Сіверянський літопис*. 2025. № 2. С. 29–32. DOI: 10.58407/litopis.250203.

Цитування за стандартом APA

Kyrchiv, M.-L. (2025). «Mystetstvo dobroii smerti» yak faktor prostorovo-administratyvnykh transformatsii u mistakh na magdeburzkomu pravi: pryklad Lvova (XV–XVI st.) [«The art of a good death» as a factor of spatial-administrative transformations in the cities under the Magdeburg law: Lviv case (15th–16th c.)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2, P. 29–32. DOI: 10.58407/litopis.250203.

